

ICONOGRAPHISK POST

NORDISK TIDSKRIFT FÖR BILDTOLKNING

NORDIC REVIEW OF ICONOGRAPHY

NR 1/2, 2026

INNEHÅLL / CONTENTS

Förord / Editorial	3
<i>Inger Ahlstedt-Yrlid</i> Om löss och människor. Robert Campin, Adam van Düren och kampen mot ondskan	9
<i>Lauri Ockelström</i> Face of a Bird, Legs of an Eagle: The Hybrid Venus in Medieval Texts of Image Magic and the So-Called Talisman of Catherine de' Medici	25
<i>Bo Vahlne</i> Stockholms slott som rikssymbol	75
<i>Carsten Bach-Nielsen</i> Fromme ønsker. Brugen af emblemer som personligt erindringsmedium i dansk kirkekunst	115
Bokrecensioner – Book reviews	
<i>Lars Berggren</i> Eva Johansson, <i>Marmor från Finland. Svensk maktsymbol under flera sekler, 2026</i>	140
Anders Lundt Hansen, <i>Vilhelm Erobreren. Da Norden mistede England, 2025</i>	150
<i>Bildkunnighet och beredskap. Vilken kunskap behövs för att möta desinformation genom bild? 2026</i>	154

ICONOGRAPHISK POST • NORDISK TIDSKRIFT FÖR BILDTOLKNING

NORDIC REVIEW OF ICONOGRAPHY NR 1/2, 2026. ISSN 2323-5586

PP. 115–138. DOI: 10.69945/20261-229435

Carsten Bach-Nielsen

Church historian, emeritus, Dept. of Church History, Faculty of Arts, Aarhus univ.

Email: teocbn@cas.au.dk

Fromme ønsker. Brugen af emblemer som personligt erindringsmedium i dansk kirkekunst

Pious wishes.

The Use of Emblems as Personal Media of Memory in Danish Church Art

Abstract: In Scandinavia, many church venues are decorated with emblems, sometimes in extensive emblematic programs. These decorations address the congregation, expressing a specific type of Christian devotion. The individual emblems often display a human heart and its condition when chastened or enlightened by the word of God. These emblems are in most cases based on the Bible, the content of which is thus mediated to the viewer. To fulfil the intended use and effect, the messages must be fairly consistent.

However, emblems are also encountered in other ecclesiastical and spatial contexts than in large instructive programs, i.e. on objects that refer to death and the afterlife. The awareness of the fragility and brevity of the human condition is communicated in messages that may articulate individual sentiments and create hope or motivate a stoic firmness in the belief in an existence beyond the hardships on earth. Emblems chosen for this purpose will therefore often have a personal or spiritual character. Dealing with messages of this kind, the article focuses on other emblematic sources than those most frequently used in 17th and 18th century churches and their decorations.

Keywords: Emblematics, Emblem, Emblem Books, Daniel Cramer, Boëthius à Bolswert, Church Interior Decoration, Renaissance Art, Sepulchral Art, Devotional Literature.

Fromme ønsker

Brugen af emblemer som personligt erindringsmedium
i dansk kirkekunst

Carsten Bach-Nielsen

Fig. 1. Epitafium over præsten Jens Pedersen Bay i Vår Kirke, 1678–1681. Øverst ses kornaks skyde op fra kranier. Foto Carsten Bach-Nielsen.

Epitaph of pastor Jens Pedersen Bay in Vår Church, Denmark, 1678–1681. At the top, ears of corn are sprouting up from the skulls.

Emblematiske mainstream

Den som maleriforlæg hyppigst anvendte emblem bog i Danmark er andengaven af teologen Daniel Cramers *Emblemata sacra* fra 1622, hvori forfatteren formidler den lutherske ortodoksi, der var fremherskende i 1600-tallet – især efter reformationsjubilæet i 1617.¹ Da disse emblemer benyttedes i omkring 50 danske kirker over en periode på mere end 100 år, udskiftedes flere af deres tekster, *inscriptio* og *subscriptio*, af og til med nye, der kunne have en mere pietetistisk tendens. Hertil kommer brugen af andre tyske forlæg såsom Gabriel Rollenhagens, Johann Arndts og Johannes Lassenius' opbyggelses- og emblem-bøger. Min interesse er her at følge inspirationer og forlæg, der skiller sig ud i forhold til dette fremherskende udvalg.

Med de gode undersøgelser, der allerede foreligger af danske kirkelige emblemudmalinger, kan man uden risiko fastslå, at bestillerkredsen som regel var lokal. Udvalget af emblemer synes almindeligvis aftalt mellem sognepræsten og kunstneren ud fra de tilgængelige forlæg. I visse tilfælde kan vi se, at også herskabet, kirkens patron, har haft indflydelse, hvilket kan have givet anledning til, at nogle af billederne er forlenet med en vis fyrstelig glans eller åben-

lyst understøtter herskabets position. Sådanne eksempler foreligger med orgelpulpiturene i Klarup (Fleskum Herred, Aalborg Amt) og Sebber Kirker (Slet Herred, Aalborg Amt). Danske konger har, så vidt det kan konstateres, ikke stået som bestillere af emblemudsmykninger på slotte og i kirker. Derimod floredede emblemer som overalt i Europa på de af fyrsterne slædede medailler. Tre af sådanne medailler, nemlig reformationsjubilæumsmedaillerne fra 1717 blev ligefrem afmalet på en mindetavle for reformationsjubilæet sammen med et emblem af Johann Vogel fra 1649 i Gislum Kirke (Gislum H. Aalborg Amt)² i jubilæumsåret. I Sverige tegner billedet af emblembrugen sig anderledes. En magtfuld, hertugelig figur som Magnus Gabriel de la Gardie og hans hustru anvendte i høj grad emblemer i deres slot, kirke og kapel på Läckö – både som personlige markeringer af deres tro og etos sammen og som mere nationale og politiske manifestationer. Her mødes de religiøse emblemer med de fyrstelige.³

I det følgende skal der i Danmark påvises emblemer, der overvejende har været brugt som personlige markeringer i kirkens rum, enten de skyldes lærde præster eller de medlemmer af herregårdsadelen, der var kirkepatroner. Som vi ved, vil der altid have været en forhandling mellem bestilleren og kunstneren, der har udført en dekoration. Hvad disse forhandlinger specifikt kan have drejet sig om, er forsvundet viden – som Simon McKeown udtrykker det: "Such transactions do not constitute the stuff of accounts books or minutes from parish meetings; rather, these long-ago conversations between patron, pastor, and painter were lost on the air as soon as they were uttered."⁴ Vi må forsøge at vende perspektivet om og gå fra det færdige værk til en formodning om, hvad dets intenderede betydning i det givne tilfælde vil have været.

Mellem grave. Inde.

Det hyppigste og mest universelle emblem i sepulkralkunsten fra 1500 og 1600-tallet er det, der viser en hob knogler eller et kranium, hvorfra der spirer nye kornaks til modning.⁵ Emblemet "Spes altera vitæ", skyldes Joachim Camerarius og er eftervist på adelige og lærde gravsten af Hanne Honnes de Lichtenberg siden det sene 1500-tal, men det optræder også i en senere fortolkning på det træskårne epitafium over sognepræst Jens Pedersen Bay i Vær Kirke (Aarhus Amt, Voer Herred) fra 1678–1681 (fig. 1). Øverst på epitafiet ses motivet fra det emblematiske pictura af kraniet med kornaks voksende frem af øjenhulerne. Til at styrke erindringen om livets korthed har snedkeren neden for familiemale-

Fig. 2. Gravsten i Øster Skerninge med hummer og slange, 1612. Detalje. Foto Nationalmuseet, København.

Slab with lobster and snake in Øster Skerninge Church, Denmark, 1612. Detail.

riet placeret en lille figur, nemlig motivet homo bulla, en putto der blæser sæbebobler ved hjælp af et rør og en muslingskal med forlæg i Hendrik Goltzius' berømte kobberstik, *Quis evadet?*,⁶ der har en udpræget emblematiske struktur. Denne type billeder opfordrer til en tænkt dialog mellem værk og betragter.

Da *Danmarks Kirker* stadig arbejder sig gennem landet, fremkommer der løbende nye anvendte emblemer. Siden værkets grundlæggelse i 1933 er redaktørernes villighed til at erkende rebus og sindbilleder som emblemer vokset til en selvfølgelighed. Ofte kan det dreje sig om enkeltstående emblemer, hvis forlæg ikke umiddelbart har kunnet fastslås. Til tider er det et spørgsmål, om et motiv overhovedet er et emblem eller noget andet såsom eksempelvis heraldik – et billede med tekst, som er konstrueret som markering af en privat bestiller.

I Øster Skerninge Kirke på Sydfyn (Sallinge Herred, Svendborg Amt) beskrev redaktørerne af *Danmarks Kirker* for få år siden en gravsten fra 1612, hvorpå der fandtes et billede af en hummer med en slange i sin klo sammen med ordene "sine fuco" (fig. 2).⁷ Var det emblem eller heraldik? Man lod spørgsmålet stå til senere afgørelse.

Fig. 3. Gravsten for pastor Bagge Jacobsen i Øster Skerninge, 1612.
Foto Nationalmuseet, København.

Slab on the tomb of pastor Bagge Jacobsen in Øster Skerninge Church, 1612.

“Sine fucus” indeholder det latinske ord “fucus”, en særlig rød farve, en ydre dekoration, eller betegner ligefrem falskhed, list. Når hummeren ikke gør opmærksom på sig selv med sin røde farve, er den i stand til at snappe sin fjende uden at blive afsløret. Den bruger således ingen ufine tricks, fører kun ærlig kamp. En sådan forståelse af tilbageholdthet og ærlighed kan sigte på den afdødes kvaliteter: en mand uden svig.

Gravstenen var udført for den lokale præst Bagge Jacobsen og var placeret lige foran kirkens alter (fig. 3). Stenens motiv er den opstandne, triumferende frelser, der sejrer over synd og død. Nederst på stenen finder vi det omtalte billede med hummeren i en anden – eller lignende – kamp på liv og død. Hummeren klædt i panser og plade ser fjenden an og besejrer den uden svig eller forstillelse. At slangen må alludere til synden, der nu besejres, er åbenlyst. Således peger billedsproget i retning af Kristus eller på præsten, hvis opgave det er at prædike evangeliet om befrielsen fra synd og død. Det kan gøre begge dele, og i så fald er emblemet måske i sin polyvalens at forstå både som et personligt våbenmærke og et impresa over den afdøde præst.

Mellem grave. Ude.

På kirkegårdenes sten, altså menigmands minde, møder man ofte symbolik og simple allegorier, men forbløffende sjældent emblemer. Det sted i den gamle danske helstat, hvor der er flest ældre gravsten bevaret, er på de såkaldte halliger, de frisiske øer, der fra Elbens udmunding strækker sig op til Fanø på Jyllands vestkyst. Der er tale om de såkaldte kommandørgravsten, der er sat over en særlig samfundsgruppe, nemlig sæl- og hvalfangere, der drev deres erhverv i Nordatlanten og i Polarhavet rundt om Grønland. Det vrirler med skibsbilleder og andre symboler på dem men det eneste embleme, der synes at være blot nogenlunde hyppigt anvendt, stammer fra anden del af Cramers *Emblemata Sacra* XXXIX (Usque ad mortem, lige til døden). Med to kronede hjerter, forbundne hænder og hjerter bundet sammen af en vielsesring på et alter tematiserer det ved hjælp af subscriptio den kærlighed, der forbinder læseren med Kristus. Som påvist af Simon McKeown, har emblemdmalingerne i Slotskapellet på Läckö en personlig betydning og appliceres på stifterne gennem de tilføjede bibelcitat. Det citat, der anføres sekundært ved Cramers embleme, Åb 3,11, ”Hold fast ved det, du har, for at ingen skal tage din krone”, er således medtaget i udmålingen af dette på Läckö. Altså en fælles og opmærksom stræben efter himlens

ro.⁸ Tænkes dette skriftsted med i den brug, der gøres af netop dette emblem i søfartskulturen på øerne i Nordsøen, kan det således forstås som båndet mellem de adskilte ægtefæller, der altid er truet af det hav, der dagligt adskiller dem. Det får et nyt aspekt ved at dække såvel kærligheden til Kristus og himmel-længselen som kærligheden til mellem ægtefællerne, troskaben og ønsket om at nå sikkert i havn – eller favn. Det er kendetegnende for emblemet, at det har denne flertydighed.⁹

I Skotland benyttes emblemer langt oftere og markant på kirkegårdenes gravsten, og her er det ikke mindst motiverne af Boëthius à Bolswert, der er benyttet som forlæg.¹⁰

Jesuitisk fromhed

Emblemer med en ganske anden kontekst end Cramers protestantiske findes i de andagtsbøger, der blev illustreret af Boëthius à Bolswert, nemlig Herman Hugos *Pia desideria* (Fromme ønsker) og *Schola cordis* (Hjertets skole) fra 1629. De stammer fra de sydlige, katolske Nederlande, men blev gennem oversættelser og bearbejdelser transformeret, så de kunne accepteres som protestantisk andagtslitteratur og indgå i en kontekst af almen europæisk pietisme. En af årsagerne hertil var, at hjertet var det bærende symbol i dem. På det lå illustrationernes fokus, der tematiserede de processer eller praktikker, som hjertet skulle underlægge sig for at gøre sig tilgængelig for den guddommelige kærlighed og nåde. Hjertet ses som det bed, hvori nåden skal slå rod; her skal den plejes og gødes, så den guddommelige kærligheds frø kan komme til blomstring i det indre. Den tyske grundlægger af pietismen Philipp Jacob Spener talte om hjertet som et seminarium (af lat. semen = frø), en planteskole for Helligånden. Når vægten ligger på det indre, på den religiøse psykologi, mister de konfessionelle forskelle betydning.

Pietismen er et tysk fromhedsfænomen, der slog igennem i Danmark omkring 1730 fra centre i Halle i Sachsen og Herrnhut i Oberlausitz. Uden for det historiske museum i Zittau i Oberlausitz findes en samling af gravsten blandt hvilke en har et ”nøgent” emblem, altså kun et pictura (fig. 4). Det synes afhængigt af den omtalte nye nederlandske genre med billeder af Boëthius à Bolswert. Desværre er sandstenen, som er dens materiale, meget slidt, og derfor umuligt at hente megen tekstlig information ud af. Motivet er dog tydeligt: Et forpint hjerte hviler i en tornekrans, hvilket fylder hjertet så meget med smerte, at det

medfører en overophedning og et ønske om udfrielse. Fra den højere zone lader Gud – angivet med sine hebraiske bogstaver – sin kraft og trøst strømme ned til det hårdt prøvede hjerte. I samme nu triumferer hjertet, idet det modtager livets krone, der bliver bragt hen til det af en engel.

Emblemer inden for denne genre eller kreds fra Nederlandene synes at have været mere populære – eller i hvert fald hyppigere anvendt som forlæg for udmalinger – i Slesvig, Norge og Sverige end i Danmark.¹¹ Ikke desto mindre er det lykkedes mig at finde et fint eksempel på brug af dem i Kundby Kirke på Sjælland (Tuse Herred, Holbæk Amt). Det er en meget stor og højt beliggende kirke, hvis ene nordkapel i 1600-tallet blev inddraget som gravkapel for medlemmer af den lokale adel og kirkens ejere.

Fig. 4. Gravsten, udateret, placeret uden for museet i Zittau, Oberlausitz, Sachsen, Tyskland. Foto Carsten Bach-Nielsen.

Tombstone, undated, placed outside the museum of Zittau, Oberlausitz, Sachsen, Germany.

Fig. 5. Sophie Kaas' kisteplade fra Kundby Kirke, 1663. Foto Nationalmuseet, København.

Coffin plate from the coffin of Sophie Kaas, Kundby Church, Denmark, 1663.

Fig. 6. Sophie Kaas' kisteplade fra Kundby Kirke, 1663, detalje. Foto Nationalmuseet, København.

Coffin plate from the coffin of Sophie Kaas, Kundby Church, 1663, detail.

I 1663 døde Frederik Parsbergs anden hustru, Sophie Kaas, og hun blev bisat i Kundby Kirkes kapel. Hun var ikke alene gift med den kongelige lensmand, men var tillige datter af Mogens Kaas, et højt agtet medlem af den ældre jyske adel med sæde i rigsrådet og kommandant for Nyborg Fæstning. Hun ejede selv herregården Vognserup i Vestsjælland. Vi har ingen portrætter af hende, ligesom der ikke foreligger nogen oplysninger om hendes interesser og religiøse præferencer. Dog er der fra hendes prydkiste bevaret en kisteplade

af metal. Det har været svært at komme til klarhed over, hvor den eventuelt endnu befinder sig, da en del af kapellets kister blev begravet på kirkegården i 1960'erne. Vi må derfor henholde os til de fotos, der er tilgængelige på Nationalmuseet i København, og de afslører, at kistepladen bestod af et tværovalt indskriftsfelt omgivet af blomsterornamentik og fire emblemer, hvis motiver *Danmarks Kirker* ikke har fundet forlæg for (fig. 5–6).¹² De stammer imidlertid fra Benedict van Haefkens udbredte andagts- og emblembog *Schola Cordis*, der som sagt udkom første gang på latin i Antwerpen i 1629. Bogen var illustreret af Boëthius à Bolswert. Den blev udgivet på tysk i Augsburg i 1664 under titlen *Hertzen Schuel*.¹³ I bogens emblemer er der to gennemgående figurer, der deltager i hjertets dannelse. Den ene med vinger og nimbus er *Amor divinus*. Den anden klædt i et langt gevandt og med hårknode, er den kvindelige anima, altså et billede på den menneskelige sjæl. Der ligger altså en bryllups-

Fig. 7. Boëthius à Bolswert, Emblem "Cordis mundatio" fra *Schola cordis*, 1629.

Boëthius à Bolswert, Emblem "Cordis mundatio" from Benedict van Haefkens' *Schola cordis*, 1629.

metaforik i disse emblemer. Den guddommelige kærlighed skal opelske følelse, forståelse og indsigt i den menneskelige sjæl, så de to kan blive ligedannede. De svarer til figurerne sponsus og sponsa i Hermann Hugos *Pia desideria*, der udkom i Antwerpen i 1624 ligeledes med illustrationer af Boëthius à Bolswert. På Sophie Kaas' kisteplade ses de fire emblemer, der i *Schola cordis* er betegnet "Cordis irrigatio", "Cordis mundatio" (fig. 7), "Cruce in corde plantatio" og "Cordis quies". Hjertets vanding, hjertets renselse, korsets indplantning i hjertet og hjertets stille ro. Valget af disse peger ikke alene på brug af eller kendskab til tidens andagtslitteratur, men må ses som udtryk for bestillerens personlige fromhed, hendes ønske om, at hendes sjæls møde med den guddommelige kærlighed har åbnet hende vejen til et nyt blomstrende liv ved opstandelsen i det hinsidige.

En række paneler med lignende motiver stammer fra den sjællandske herregård Borreby (Vester Flakkebjerg Herred, Sorø Amt), men da de i anden halvdel af 1900-tallet blev flyttet til og monteret i et badeværelse på herregården Overgaard i Jylland, kan vi intet sige om, hvem der bestilte dem og hvilket formål, de oprindeligt var tiltænkt.¹⁴

En lignende usikkerhed hersker der om to blystøbte plader, der er fæstnet på Charlotte Amalie Griffenfelds kiste i Vær Kirke (Aarhus Amt, Voer Herred). Hun døde i 1703 og var datter af rigskansler Peder Schumacher Griffenfeld (1635–1699), der i 1676 faldt fra magtens tinde, hvorefter han stort set resten af sit liv sad som statsfange på Munkholm i Norge. Disse to plader, hvis emblemer er tegnet af Griffenfelds nevø Albert Fog, har været monteret på en anden kiste; hvilken ved man ikke, men de refererer tydeligvis til Griffenfelds skæbne med den døde grif og inscriptio på hhv. fransk og latin "Kun navnet bliver tilbage" og "For at den alene kan skinne på himlen" – idet solen i emblemet skjuler sig bag månen for alene at skinne ud i rummeligheden.¹⁵ Her er måske tale om en forsigtig politisk manifestation – udfærdiget af familien selv.

Hvor meget gravkunst og gravudstyr der i Danmark har været forsynet med emblemer, er svært at sige, da mange kapeller er ryddet og kisterne begravet. I modsætning til danske kongegave, der ikke har emblemer, er to af de kejserlige blykister i Kapuzinergruft i Wien nemlig Maria Theresias og ærkehertuginde Eleonora Marias forsynet med forkrænkelse emblemer, og i Schlesien i det nuværende Polen findes en anelig række af begravelse dekoreret med emblemer (Liegnitz/Legnica, Schweidnitz/Swidnica samt Freiburg/Swiebodzice).

Kærligheden overvinder alt

Ved et tilfælde stødte jeg for nogle år siden på et signifikant emblem, der må siges at høre hjemme i forbindelse med død og erindring. Det fungerer som de dødes besværgende meddelelse til eftertiden. Det er malet på en simpel genstand af træ, en plint eller sokkel, der har befundet sig i gravkapellet og siden i gravhvelvingen for Niels de Poulson (1677–1745) og Gertrud de Hofmann (1675–1750) i Strandby Kirke (Gislum Herred, Aalborg Amt) i Nordvestjylland (fig. 8).

Det er åbenlyst at navnet de Poulson stammer fra det almindelige danske navn Poulsen, og at det er blevet udstyret med de franske "de", da dets bærer blev adlet. Parret på Gunderupgård tilhørte således den nye "self-made" adel, der opstod med den af Enevælden etablerede sociale mobilitet efter 1660. De kunne ikke prale af lange slægtshistorier, da de havde købt deres godser for klingende mønt. Personer, der som handelsfolk eller officerer på denne måde havde skaffet sig jord og gård, gjorde ofte deres bedste for at udstyre deres officielle rum som miniatureudgaver af de splendide sale, der tilhørte den adel, som hav-

Fig. 8. Plint fra Niels de Poulsons og Gertrud Hofmanns gravkapel, Strandby Kirke, bemalt træ, 1750. Foto Carsten Bach-Nielsen.

Base from Niels de Poulson's and Gertrud Hofmann's funerary chapel, Strandby Church, Denmark, painted wood, 1750.

Fig. 9. Emblem, Echo Mutuae Voluntatis Sive Amicitia Dialogus, Lüneburg 1648.
Foto Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel.

Emblem, Echo Mutuae Voluntatis Sive Amicitia Dialogus, Lüneburg 1648.

de opgivet det gamle land og var søgt mod hovedstaden. Dette gjaldt også for deres kirker og kapeller. Da de sjældent var lærde, måtte de regne med hjælp fra sognepræster og latinskolenes magistre.

De Poulsons og Hofmanns kister eksisterer ikke mere, men vi ved, at den bevarede plint eller søjle har stået mellem dem. På sin højre side rummer den en indskrift på latin, på sin venstre en dansk. Her opfordres den passerende vandrer til at gøre holdt og betænke dette par. På forsiden ses et emblem, "Fata fidem non solvunt", der hentyder til deres evige og ubrydelige kærlighed, for døden ophæver nemlig ikke troskaben. En dødning søger med sin le at afbryde forbindelsen mellem de afdøde, der ifølge den græske indskrift elsker hinanden, og hvis hænder fra hver sin side holder deres fælles røde hjerte frem. I forgrunden en træstub, hvori der sidder en fugl, måske en ravn med sit skrig "cras", "i morgen" (vil det være din skæbne). Motivforlægget findes i en emblem bog, der tryktes i Lüneburg i 1648, *Echo Mutuae Voluntatis Sive Amicitia Dialogus* (fig. 9). Bogens emne er venskab, troskab og gensidig kærlighed. Så med dette emblem fremholder parret deres evige kærlighed, der for eftertiden vil vidne om

dem som par og som individer med levende følelser. Det er en personlig brug af emblematikken, der ikke refererer til religion overhovedet. Det hører heller ikke hjemme i barokkens repræsentation, men netop på den lille, private scene.

Med dobbelt funktion

I mit sidste eksempel skal vi møde en luthersk præst, Peder Hansen Storm, der havde en åbenlys evne til skabelse af repræsentation, et erindringssted, nemlig en præsterækketavle, series pastorum, for alle de præster der siden reformationen og frem til ham selv havde virket i Egtved Kirke ved Vejle (Jerlev Herred, Vejle Amt). Det er skabt i 1720'erne og består af et kraftigt rammeværk af træ omkring en sort stentavle (fig. 10). Genstanden har multifunktionalitet, da den både tjener som præsterækketavle og som epitafium for stifterparret. Tavlen er nøje beskrevet i *Danmarks Kirker*, hvor hovedparten af dens latinske indskrift er oversat af Peter Zeeberg.

Den lange latinske tekst rummer en opfordring til de kommende præster på stedet – hvorfor stifteren kan tillade sig at formulere sig på det gejstlige fællessprog, latin. Enhver der går forbi dette monument, må studere teksten. Her underforstås det, at det må være en lærd person:

Stå vandringsmand, se de to oprejste støtter her. Indskriften på den anden skal du forvente for fremtiden at se indhugget om de fremtidige, på den første, som er helliget de tidligere, ser du allerede indhugget tidligere. Og medens du stander kort ved den, så gennemse den nøjere. I gamle dage opsatte man statuer af Merkur, som de vejfarende ikke uden videre skulle gå forbi, men betragte nøje for at vælge den rette vej. På samme måde opsættes dette gravmæle, ikke for at du skal gå forbi det uden at bemærke det, men for at du dermed skal overveje alvorligt, at alle skal vandre dødens vej, og tænke fremt på at foretage rejsen i salighed....¹⁶

Læseren skal bemærke, at der kun har været fem præster på dette sted siden reformationen. De har kunnet udfylde to hele lutherske århundreder – på nær tyve år:

Dette er virkelig en sjælden VEJBRED af forkyndere, et liv man møder i vejkannten nogle få steder, og som ved at vokse har befæstet så lang en årrække, og som ved at tørre ud er blevet forvandlet til en smuk EVIGHEDSBLOMST. For sjælene lever i himlen, og navnene vil også leve på jorden. På denne marmorstatue vil de have et evigt liv, selv om de døde ben forsvinder i det grove grus....¹⁷

Fig. 10. Epitafium over pastor Peder Hansen Storm kombineret med series pastorum for Egtved Sogn, Egtved Kirke, 1720'erne, træ og sten. Foto Carsten Bach-Nielsen.

Epitaph of pastor Peder Hansen Storm combined with a list of incumbents, Egtved Church, 1720s, wood and stone.

Erindringen om forgængerne kalder på et evigt minde, der vil bestå så længe marmoret eksisterer og stå så længe, statuen står.

På tavlen er den undselige plante vejbred (lat. *plantago* – af pastor Storm kaldet *quinquenervia*) (fig. 11–12) vist i gyldent relief overfor den såkaldte evighedsblomst, der er fremstillet som et palmetræ (fig. 13). Den første af planterne er under den venstre søjle med præsternes navne; den anden under søjlen til højre, der skulle komme til at rumme præsternes navne frem til 1926.

Plantemetamorforikken er åbenlys. Den simple og hårdføre vejbred, der mødes langs alfarvej og sådan set markerer vejens forløb, er billede på præsterne. Den er en retningsmarkør for andre. Ved at have slået rod gennem mange år, bliver den i tørret form til en evighedsblomst. Her svigter konsekvensen noget, for det er jo ikke som en presset og tørret blomst i det kirkelige herbarium, vi ser den, men som den udødelige, ranke palme, der traditionelt er udtryk for konstans og dyd.

Fig. 11. Forgyldt relief af planten vejbred på pastor Storms tavle i Egtved Kirke. Foto Carsten Bach-Nielsen.

Gilded carving of a plantain on the tablet of pastor Storm in Egtved Church.

Fig. 12. Vejbred i forfatterens have, 2025. Foto Carsten Bach-Nielsen.

Plantain in the author's garden, 2025.

Fig. 13. Palmetræ på pastor Storms tavle i Egtved Kirke.
Foto Carsten Bach-Nielsen.

Palm tree on the tablet of pastor Storm in Egtved Church.

Fig. 14. Pyramide med efeu som motiv på pastor Storms tavle i Egtved Kirke, 1720'erne.
Foto Carsten Bach-Nielsen.

Pyramid with ivy as a motif on the tablet of pastor Storm in Egtved Church, 1720s.

På den nedre del af tavlen læser vi den gejstlige stifter, magister og sognepræst Peter Johannes Storms (1668–1742) og dennes hustru Margarethe Sørensdatters (1680–1742) biografier i en smukt formuleret latinsk indskrift. Mellem deres biografiske oplysninger ses en pyramide med kuglefodder på en plint i gyldent relief. Den er bevokset med vedbend, efeu, en plante, der er kendt for at kunne kvæle selv store træer. Den er forsynet med indskriften ”Me

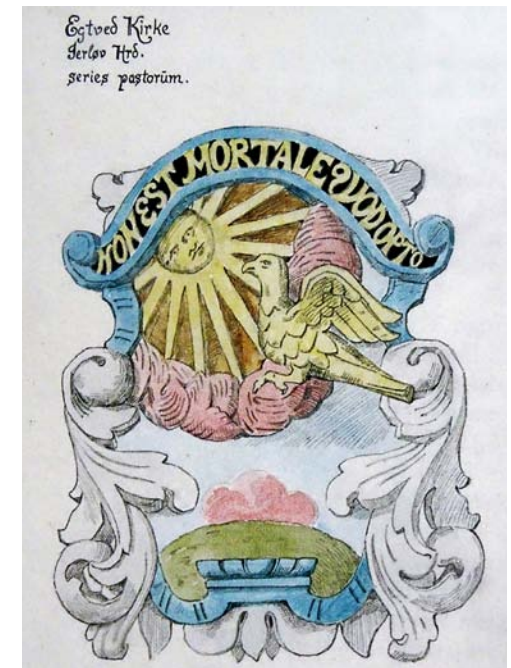

Fig. 15. Udkåret emblem “Ligata sto” på pastor Storms epitafium, Egtved Kirke, 1720'erne. Foto Carsten Bach-Nielsen.

Carved emblem “Ligata sto” on the epitaph of pastor Storm’s epitaph in Egtved Church, 1720s.

Fig. 16. Udkåret Emblem “Non est mortale quod opto” på pastor Storms epitafium, Egtved Kirke, 1720'erne. Tegning af konservator Niels Termansen 1922.
Foto Nationalmuseet, København.

Carved emblem “Non est mortale quod opto” crowning the epitaph of pastor Storm in Egtved Church, 1720s. Drawing by conservator Niels Termansen 1922.

stante/virebetis ambae”, så længe jeg står, vil i begge forblive friske. Med andre ord: stifterne skal ikke frygte vedbendens angreb, for stenpyramiden står fast, den er resistent (fig. 14).

På trærammen ses fire kartoucher der må opfattes som del af mindesmærkets funktion som personligt epitafium, gravmarkering. Nederst ses en ørn, der er bundet til en træstub med inskriptionen “Ligata sto” (fig. 15), jeg er bundet. Til

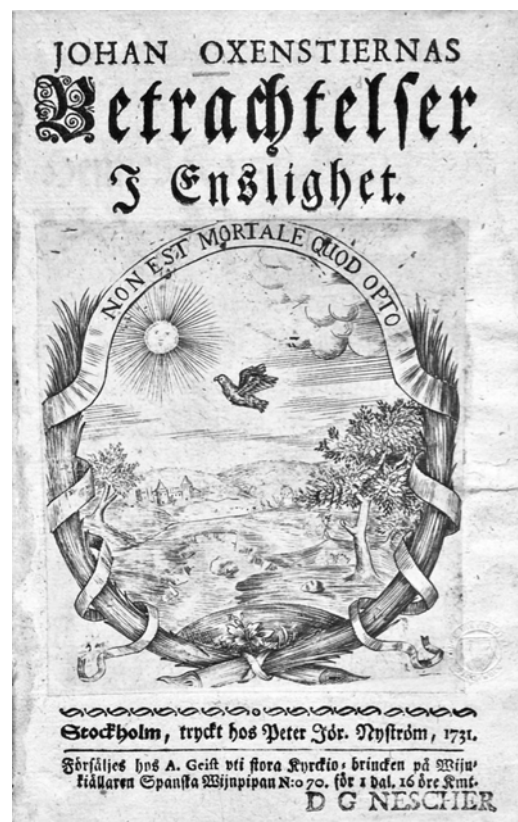

Fig. 17. Emblem "Non est mortale quod opto" anvendt på titelbladet af Johann Oxenstiernas *Betrachtelser I Enslighet*, Stockholm 1731.

Emblem "Non est mortale quod opto" used on the title page of Johann Oxenstierna's *Betrachtelser I Enslighet*, Stockholm 1731.

venstre forsøger ørnen at lette fra stubben, men forgæves: "Solvi cupio", jeg vil løses. Til højre ses en hånd, der fra himlen løser ørnen fra dens fangenskab: "Alterior peto" jeg søger mod det højere. Øverst fortsætter ørnen sin himmelflugt mod solen med mottoet "Non est mortale, quod opto", det jeg ønsker, er ikke dødeligt (fig. 16).¹⁸ De fire emblemer handler om den menneskelige stræben for at hæve sig over de jordiske og syndige sfærer i en stræben efter at genfinde menneskets oprindelse i den oversanselige, evige verden. Et platonisk mål, der kan oversættes til paradys.

Denne tavle er særlig ved sin dobbeltfunktion. Den del, der handler om præsterækken, er indsat i en emblematik med plantemetaforik, og betydningen udfoldes litterært i teksten. Den private epitafieindskrift beror på en platonisk, stoisk præget kristendomsforståelse.

Tavlen er et eksempel på en præst i en almindelig menighed på landet, som var i stand til at skrive kompliceret latin, hvorved han beviste sin stands lærdomsstade – og dermed også vidnede om dens medlemmers abstraktionsniveau. Sognepræst Peter Johannes Storm må have kendt til emblematik eller i det mindste været i stand til at anvende det dynamiske spil mellem tekst og billede. Hans invention er udført materielt og ophængt i kirken som minde om ham selv og hans forgængere og er særligt rettet til efterfølgerne i embedet. Som sådan er tavlen udtryk for reformationskirkens succes. Den giver også eftertiden et indtryk af stifterens tankeverden, dennes ønsker og optagethed af at sætte et minde, der kan fastholde en forpligtelse for kommende generationer af præster. Epitafiedelen opregner en veluddannet mands embedsforløb i den lærde republik i 1600- og 1700-tallets Danmark. Desuden repræsenterer han med sit embede den institution, der så at sige skabte ham: den nye reformationskirke med mand og kone – og deraf følgende børn og familie, der kunne fortsætte den nye konfessionelle og sociale ordo.

Konklusion

For mig at se er det et perspektivskift med hensyn til anvendt emblematik, når man vælger at flytte opmærksomheden fra de store programmer i de kirkelige rum. Emblemer kan nemlig anvendes i mindre skala og i mere personlige sammenhænge som udtryk for opdragsgiverens livsholdninger, som mottoer og som deviser for enkeltindivider. Ikke mindst når de tages i brug i forbindelse med gravkunsten, vil den stiftende klans, klasses, socialgruppes værdisæt eller kodeks kunne udtrykkes med en vis præcision. Derfor møder vi i sådanne sammenhænge også brug af emblembøger som forlæg, der ikke sædvanligvis optræder blandt de gængse forlæg for de totale kirkelige rumudsmykninger. Denne brug antyder en mere bevidst litterær læsekultur eller fromhedspraksis hos stiftere eller bestillere. Her kan man ane konturerne af bestillernes fromhed, herregårdenes og præstegårdenes biblioteker – ikke blot de brede udvalg af emblemer, som de omrejsende, professionelle malere åbenlyst bragte med sig, men derimod den personligt tilegnede bog.

Noter

- 1 Mödersheim 2006.
- 2 Bach-Nielsen 2017; Vogel 1649, emblem XII.
- 3 McKeown 2024.
- 4 McKeown 2025, 142.
- 5 Honnes de Lichtenberg, 136, 284–285; *SinnBilderWelten*, 82–84.
- 6 Bach-Nielsen 1986; *Danmarks Kirker*, Aarhus Amt, 4896–4898.
- 7 *Danmarks Kirker*, Svendborg Amt, 1994–1995.
- 8 McKeown, 2024, 198–199.
- 9 Lüden 1984, 80–81 og 94–95 med inscriptio: “Vereinigt hier und dort” (forenet her og hinsides).
- 10 Bath & Willsher 1996.
- 11 *Mundus symbolicus* I, 63–65; Achen 2006; Rosell 1994; McKeown 2025, 147; *Sveriges Kyrkor*. Bohuslän, 140–145, s. 145 om andre kirkelige emblemudmalinger i Sverige.
- 12 *Danmarks Kirker*, Holbæk Amt, 655–657.
- 13 *Mundus symblicus* I, 109–112.
- 14 Bach-Nielsen 1997, 139–143; Bach-Nielsen 2006, 38–40; Bach-Nielsen 2025, 110.
- 15 *Danmarks Kirker*, Aarhus Amt, 4912–4913; Andersen 2017, 120–121; Olden-Jørgensen 2000, 26–28.
- 16 *Danmarks Kirker*, Vejle Amt, 3493.
- 17 *Ibid.* 3494.
- 18 Dette var også den svenske feltmarskal Carl Gustaf Wrangels motto. Det er gengivet i et emblem i riddersalen på Läckö, hvor ørnen ses ved siden af træstubben på jorden skuende mod solen på himmelen. Oprindeligt stammer det fra Ovids *Metamorfoser* 2,56, hvor Apollon forsøger at tale Phaeton fra at køre med sin faders, Helios’ solvogn, hvilket i sidste end medfører stor ødelæggelse. McKeown 2024, 288–290.

Litteratur

- Achen, Henrik von. “Visions of the Invisible: Seventeenth- and Early Eighteenth-Century Emblems in Norway”, *The Emblem in Scandinavia and the Baltic* (Glasgow Emblem Studies, 11), ed. Simon McKeown and Mara Wade, 1–29. Glasgow 2006.
- Andersen, Ronny. ”Fra Schumacher til Griffenfeld. Om våbenføring og en tvivlsom adling”, *Personalthistorisk Tidsskrift* (2017): 107–124.
- Bach-Nielsen, Carsten. ”Tidens tegn. Lidt om vanitasmotiver i 1600-tallet”, *ICO Iconographisk Post. Nordisk tidskrift för bildtolkning – Nordic Review of Iconography*, nr. 4 (1986): 1–12.
- . ”Plafonder og paneler”, *Overgaard*, ed. Frits Nicolaisen, 129–145. Randers Amts Historiske Samfund. Randers 1997.
- . ”Emblematics in Denmark”, *The Emblem in Scandinavia and the Baltic* (Glasgow Emblem Studies, 11), ed. S. McKeown and M. Wade, 31–52. Glasgow 2006.
- . ”Reformationsjublen i Gislum”, *Skalk*, 5 (2017): 18–23.
- . ”Emblemata overalt: Tre nye bøger om emblemaleri i jyske kirker”, *Kirkehistoriske Samlinger* (2024): 145–159.
- . ”From a Jesuit emblem book to a Lutheran devotional book”, *The Emblem and its Variations*, ed. Paulette Choné et al., 109–120. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2025.
- Bath, Michael & Betty Willsher. “Emblems from Quarles on Scottish Gravestones”, *Emblems and Art History* (Glasgow Emblem Studies, 1), 169–201. Glasgow 1996.
- Beck, Poul Asger. *Hjertegåder. Emblemerne i Vroue Kirke beskrevet og belyst*. Aarhus 2023.
- Bertouch, Rudolph. *Menigmands minde. Motiver og mestre bag vore folkelige gravminder, især på Lolland-Falster*. Maribo 1971.
- Boström, Hans-Olof. [Review of:] “Emblems at Läckö. An Insight into the Visual World of Magnus Gabriel and Maria Euphrosyne de la Gardie, by Simon McKeown”, *ICO Iconographisk Post. Nordisk tidskrift för bildtolkning – Nordic Review of Iconography*, 3/4 (2024): 91–92. DOI: <https://doi.org/10.69945/20243-427733>
- Cramer, Daniel. *Emblemata sacra. Mit einem Nachwort von Sabine Mödersheim*. Hildesheim, Zürich, NY: Georg Olms, 1994.
- Danmarks Kirker*, Nationalmuseet, København 1933 – *Echo Mutuae Voluntatis Sive Amicitia Dialogus*. Lüneburg 1648.
- Honnens de Lichtenberg, Hanne. *Tro, håb & forføngelighed. Kunstneriske udtryksformer i 1500-tallets Danmark* (Renaissancestudier Museum Tusulanum). København 1989.
- Lüden, Walter. ”Redende Steine”, *Grabsteine auf der Insel Föhr*. Hamburg: Christians 1984.
- Lyngberg-Larsen, Hannah. *Emblemmalerierne i Sortebrødre Kirke*. Viborg 2023.

- McKeown, Simon. *Sacred Emblems in Western Sweden. Brita Christina Bonde, Johan Runius and the Tådene Panels*. Skara 2021.
- . *Emblems at Läckö. An Insight into the Visual World of Magnus Gabriel and Maria Euphrosyne De la Gardie*. Skara Stiftshistoriska Sällskap. Skara 2024.
- . “Visual homiletics from Eighteenth-century Sweden: The emblematic ceiling at Femsjö Church, Småland”, *The Emblem and its Variations*, ed. Paulette Choné et al., 140–168. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2025.
- Mundus symbolicus I. Emblembücher aus der Sammlung Wolfgang J. Müller in der Universitätsbibliothek Kiel*. Katalog, ed. Ingrid Höpel & Ulrich Kuder. Kiel: Ludwig, 2004.
- Mödersheim, Sabine. “Theologia cordis: Daniel Cramer’s Emblemata sacra in Northern European Architecture”, *The Emblem in Scandinavia and the Baltic* (Glasgow Emblem Studies, 11), ed. S. McKeown and M. Wade, 295–329. Glasgow 2006.
- Olden-Jørgensen, Sebastian. “Gensyn med Griffenfeld,” *Skalk*, 1 (2000): 20–28.
- Rosell, Ingrid. “Hjärtats skola. Vägen till enheten med Gud”, *ICO Iconographisk Post. Nordisk tidskrift för bildtolkning – Nordic Review of Iconography*, 2 (1994): 14–32.
- SinnbilderWelten. Emblematische Medien in der frühen Neuzeit*, ed. Wolfgang Harms, Gilbert Hess, Dietmar Peil in Verbindung mit Jürgen Donien (Katalog der Ausstellung in der Bayrischen Staatsbibliothek München 11.8. – 1.10. 1999). München 1999.
- Steiger, Johann Anselm. *Emblematik in Sakralbauten des Ostseeraums. Dänemark: Karlby, Vester Thorup, Hvorup, Dronninglund, Tvis, Hjerm*. Regensburg: Schnell und Steiner, 2023.
- Sveriges Kyrkor, Bobuslän*, bd. IV, hft. 2, vol. 154. Stockholm 1974.
- Vogel, Johann. *Meditationes emblematicae de restaurata pace Germaniae. Sinnbilder von dem widergebrachten Teutschen Frieden*. Frankfurt 1649.